

KSZTAŁCENIE CHŁOPCÓW W KRAJACH UCZESTNICZĄCYCH W PROGRAMIE COMENIUS „MALI BOHATEROWIE W OPALACH” – STRESZCZENIE OPISOWO-PORÓWNAWCZE

Renate Seebauer, Europahaus Burgenland

Poniższe streszczenie o charakterze opisowo-porównawczym pokazuje jak różnymi ścieżkami podąża obecnie polityka włączania problematyki płci do głównego nurtu [Gender Mainstreaming] w Europie. Z jednej strony „nowe państwa członkowskie UE”, w których działalność, jeżeli w ogóle jest widoczna, skupia się na zapewnieniu równych szans dziewczętom i kobietom. Z drugiej strony w tak zwanych „krajach starej Unii” ciężar zainteresowania kształceniem dziewcząt powoli zaczyna, lub nawet już przeniósł się, na pracę z chłopcami. Hiszpania będzie w poniższych rozważaniach przykładem szczególnym. Tendencja rozwoju dziedziny zamiast koncentrować się na problemach, nie dopuszcza do ich powstawania.

1. Tło, uwagi metodologiczne oraz cele analizy porównawczej

Projekt „Mali bohaterowie w opalach” programu COMENIUS stwarza doskonałą okazję, aby opisać i porównać obecne trendy w „sposobie kształcenia chłopców” a także „zagadnienia pedagogiczne dotyczące chłopców” w krajach takich jak Austria, Belgia, Czechy, Niemcy, Estonia, Hiszpania, Węgry, Polska oraz Wielka Brytania.

W tym przypadku działalność dotycząca zagadnienia tożsamości płci [gender] stanowić będzie bazę dla obserwacji szkół oraz innych instytucji edukacyjnych, co poprzez znalezienie wspólnej płaszczyzny umożliwi porównanie.

Zamierzeniem badaczy jest zidentyfikowanie podobieństw i różnic historycznego rozwoju kształcenia chłopców, a w dalszej perspektywie rozpoznanie zbieżnych lub rozbieżnych celów oraz tematyki specyficznych dla płci działań dotyczących tożsamości płci w instytucjach pedagogicznych, aspektów kształcenia nauczycieli szkół podstawowych w zakresie zagadnień dotyczących tożsamości płci, sposobów chłopców na spędzanie wolnego czasu, oraz wyodrębnienie działań specyficznych dla poszczególnych krajów jak również wyszczególnienie podobieństw i różnic w trendach i tendencjach rozwojowych.

Bazując na typologii Hörnera, poniższa analiza charakteryzuje się „funkcją ewolucjonistyczną” (poszukiwaniem trendu rozwojowego).

Porównanie opiera się na dziewięciu tekstach autorstwa praktyków wywodzących się z różnych dziedzin (pedagogika, psychologia, germanistyka, anglistyka) oraz z różnych środowisk zawodowych (wykładowcy na uniwersytetach w ramach kształcenia nauczycieli, pracownicy opieki społecznej czy osoby zajmujące się kwestiami europejskimi).

Analiza ma na celu uchwycenie całościowego obrazu rzeczywistości czy idei, a przebiega poprzez interpretację tekstów stworzonych w ramach pracy w projekcie COMENIUS.

Teksty, mimo że tak różne jak różni od siebie są ich autorzy i autorki, podlegają (z założenia) wspólnie wypracowanemu podziałowi¹.

Już w czasie poszukiwania i doboru tekstów stało się jasne, że nie we wszystkich krajach możliwe będzie znalezienie materiałów lub też „zagadnienia pedagogiczne dotyczące chłopców” wprawdzie wliczane są do inicjatyw mających na celu wyrównanie szans, jednak trudno jest zauważyć konkretne projekty lub formy ich realizacji (np. poprzez eksperymenty czy programy pilotażowe). Dotyczy to przede wszystkim materiałów polskich, które z powodu braku podstawy koniecznej do porównania, zostały z niego wykluczone. Podobnie stało się w przypadku Czech a także, wyjątkowo, w przypadku artykułu hiszpańskiego.

Z tego powodu analiza tekstów nie zawsze będzie opierać się na przykładach z wszystkich wymienionych krajów.

Teksty, które powstały w pierwszej połowie 2007 roku, zostały ułożone według treści, a w świetle celu przeprowadzonej analizy odnoszą się do następujących zagadnień:

- Rozwój sposobu kształcenia chłopców z perspektywy historycznej,
- Specyficzne dla płci działania dotyczące wyrównywania szans w instytucjach pedagogicznych,
- Aspekty kształcenia nauczycieli szkół podstawowych w zakresie zagadnień dotyczących tożsamości płci
- Sposoby spędzania wolnego czasu przez chłopców
- Działania specyficzne dla poszczególnych krajów,
- Trendy i tendencje rozwojowe.

Biorąc za podstawę powyższy podział podjęto próbę zidentyfikowania oraz skategoryzowania trendów wykazujących podobieństwa, względnie rozbieżności.

¹ Z uwagi na fakt, iż w polskim artykule w przeważającej części przedstawiono wyniki badań z początku lat osiemdziesiątych oraz dziewięćdziesiątych, które zawierają jedynie wnioski o bardzo ogólnym charakterze, nie mógł być on uwzględniony w poniższej analizie. Również w artykule czeskim czy hiszpańskim nie wszystkie badane kwestie zostały poruszone. Autor artykułu z Wielkiej Brytanii również koncentruje się na danych z drugiej połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Jednakże liczne przykłady szkolnej działalności jak również zalecenia dla nauczycieli nie były brane pod uwagę ze względu na ściśle określony cel poniższej analizy.

2. Kilka słów na temat celu analizy porównawczej

O historycznym rozwoju sposobu kształcenia chłopców w wybranych krajach.

„Kształcenie chłopców” (w austriackiej literaturze poświęconej tej tematyce), lub też „edukacja chłopców” czy „zagadnienia pedagogiczne związane z kształceniem chłopców”, jak określa się tę dziedzinę nauki i badań w literaturze niemieckiej, to tematyka poruszana w ścisłym tego słowa znaczeniu w Niemczech, a także (coraz częściej) w Austrii. „Kształcenie chłopców” wydaje się być w Niemczech odruchem pedagogicznym podobnym do tego, jaki można było zaobserwować w latach osiemdziesiątych, kiedy to dotyczył on społeczno-pedagogicznego kształcenia dziewcząt. W Austrii tematyka dotycząca edukacji chłopców również zaczęła nabierać większego znaczenia około 1990 roku. Jest ona w dużym stopniu związana z działalnością wpierającą zrównanie szans obu płci w latach dziewięćdziesiątych. W obu tych krajach można dostrzec podobny rozwój tej tematyki: zamiast koncentrować się na problemach, skupia się na działaniach zapobiegawczych. Jest to linia rozwoju uznawana także w wielu dziedzinach pedagogiki specjalnej.

Od połowy lat dziewięćdziesiątych w Wielkiej Brytanii podejście do debaty nad kwestią wyrównywania szans dziewcząt i chłopców diametralnie się zmieniło, głównie w odpowiedzi na słabe wyniki osiągane przez chłopców w państwowych testach kompetencji. W wyniku połączenia swoistej lokalnej potrzeby oraz sfery socjologiczno-kulturalnej zostały podjęte liczne działania mające na celu zwiększenie motywacji u chłopców, zaś słabe wyniki osiągane przez nich w testach kompetencji stały się impulsem do napisania licznych prac naukowych.

W przypadku Belgii (Flandrii) faktem oczywistym jest, iż liczba chłopców w szkołach specjalnych przewyższa liczbę dziewcząt, jednakże żadne publikacje nie informują o szczególnych projektach kształcenia chłopców czy też pracach naukowych z zakresu edukacji chłopców.

Wśród badanych krajów, szczególnie, jeśli chodzi o „kraje starej Unii”, na uwagę zasługuje niewątpliwie Hiszpania. Z powodu dyktatury generała Franco dopiero w latach sześćdziesiątych XX wieku zaczęły dokonywać się powolne zmiany w podejściu do koncepcji ról płci. Dopiero Ustawa Szkolna z roku 1991 doprowadziła do transformacji, dzięki której nie tylko zagwarantowano wykształcenie w duchu równych szans dla obu płci, ale także określono jej cel jako dążenie zarówno chłopców jak i dziewcząt do określenia samego siebie i swojej tożsamości w procesie zdobywania wykształcenia.

W krajach byłego bloku wschodniego – w tym wypadku w Czechach, na Węgrzech oraz w Estonii – zasadniczo po roku 1945 wprowadzono równouprawnienie płci, a cele wychowawczo-dydaktyczne skupiały się wokół tematu kolektywizmu i „socjalistycznej wspólnoty”. Artykuł estoński ukazuje, iż zmiany społeczne spowodowane rozpadem Związku

Radzieckiego bardziej dotknęły chłopców oraz młodych ludzi płci męskiej, niż dziewczęta. Przedsięwzięcie jakichkolwiek środków w przypadku chłopców koncentruje się na rozwiązywaniu istniejących problemów, na przykład poprzez odizolowanie chłopców z problemami wychowawczymi w zamkniętych szkołach specjalnych.

W przypadku Czech nie będzie możliwe odniesienie się do kwestii wyrównywania szans chłopców i dziewcząt, jak również do „sposobu kształcenia chłopców” czy „edukacji chłopców”.

Na Węgrzech wychowanie w duchu równych szans obu płci jest tematem drażliwym, ponieważ kobiety wciąż nie mają tam zagwarantowanych równych praw, (co *de facto* odnosi się do wszystkich badanych tu krajów). Pojęcie „edukacji chłopców” pojawiało się na Węgrzech od około 1990 roku w ramach nielicznych publikacji, jednak nie ma żadnych wzmianek definiujących to pojęcie bliżej.

Cele i tematyka specyficznych dla płci działań dotyczących wyrównywania szans podejmowanych w instytucjach pedagogicznych.

Zarówno Austrii jak i w Niemczech wyróżnić można dwa nurty, które miały wpływ na kształt programu nauczania: z jednej strony są to standardy „Gender Mainstreaming”, z drugiej wnioski teoretyczne oraz doświadczenia praktyczne organizacji zajmujących się pomocą dzieciom i młodzieży, oraz organizacji młodzieżowych mających wpływ na inicjatywy szkolne. W przypadku Austrii odniesiemy się do zasady nauczania mówiącej o „wychowaniu w równości kobiet i mężczyzn”, którą objęte są plany nauczania we wszystkich rodzajach szkół, zaś w Niemczech do rozpoczętego w całym kraju projektu modelowego „Nowy szlak dla chłopców” (2005-2008).

W obydwu tych krajach projekty na temat tożsamości płci, z naciskiem na wychowanie seksualne, zapobieganie przemocy, tożsamość płciową, tożsamość roli, itp., przeprowadzane są częściej w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, niż w podstawowych.

We wszystkich badanych krajach regułą są lekcje koedukacyjne.

W Wielkiej Brytanii program nauczania deklaruje zasadniczo taką samą ofertę edukacyjną i równe szanse dla chłopców i dziewczynek.

W artykule belgijskim, estońskim oraz węgierskim podkreśla się przede wszystkim równość szans chłopców i dziewcząt. Przedmioty takie jak „wychowanie fizyczne” czy „praca technika” mają, przynajmniej okazjonalnie, specjalny status w programie nauczania. Na początku lat dziewięćdziesiątych w Czechach przedmioty te były prowadzone oddzielnie dla dziewczynek i chłopców, jednak pod koniec lat dziewięćdziesiątych coraz częściej prowadzone były koedukacyjnie. Węgierski „Narodowy Program Nauczania” bierze pod uwagę czynniki indywidualne, określane przez wiek ucznia, jednak „wychowanie fizyczne” i „praca technika” to, według wytycznych, zajęcia koedukacyjne. Równouprawnienie uczniów i uczennic niezależnie

od płci jest zagwarantowane również w estońskim programie nauczania, a przedmioty takie jak praca technika czy wychowanie fizyczne prowadzone są dla chłopców i dziewczynek oddzielnie.

Aspekty kształcenia nauczycieli szkół podstawowych w zakresie zagadnień dotyczących tożsamości płci

Pierwsze próby podjęcia tematu tożsamości płci w kształceniu i doksztalceniu nauczycieli można znaleźć w Niemczech i Austrii w 1995 roku, jednakże realizacja tych inicjatyw, wprowadzanych częściowo przez odpowiednie Ministerstwa, zależała od osobistego zaangażowania ówczesnych wykładowców.

Do analizy przystąpiono wychodząc z założenia, że we wszystkich badanych krajach wykłady z psychologii rozwojowej obejmowały zagadnienia różnych etapów rozwoju oraz cech charakterystycznych dla danego okresu rozwoju chłopców i dziewczynek, jednak tylko w materiale czeskim jest to wyraźnie zaznaczone. Ponadto założono, iż w każdym przypadku chodzi o „tradycyjną” psychologię rozwojową, rzadko jednak z punktu widzenia tożsamości płci. Psychologia pod tym kątem obecna jest raczej na innych humanistycznych kierunkach studiów, takich jak socjologia czy pedagogika.

Na podstawie badań (np. "Przemoc w szkole" statystyka na podstawie uczniów ostatnich klas w Estonii) oraz analiz podręczników szkolnych na Węgrzech oraz w Czechach, które utrzymują tradycyjnych wzorce, dostrzec można starania wszystkich krajów, które dążą do rozwinięcia większej wrażliwości, lepszego nauczania, zwracania uwagi na tempo nauczania i uczenia się, rozwinięcia świadomości różnic kulturowych czy zapewnienia chłopcom większej przestrzeni. W krajach tych brakuje jednak wyciągania wniosków z badań, nie mówiąc już o przedsięwzięciu konkretnych środków i zastosowaniu ich w procesie kształcenia nauczycieli.

Sposoby spędzania wolnego czasu przez chłopców

W ciągu ostatnich lat w Niemczech oferta sposobów spędzania wolnego czasu dla chłopców bardzo zwiększyła się ilościowo oraz jakościowo. Zajęcia oferowane w czasie wolnym podkreślają konieczność dbania o zdrowie (przeciwdziałanie narkomanii i przemocy, gotowość do podjęcia ryzyka jako oznaka męskości, itp.) i skupiają się na pedagogice przeżyć. W Austrii znajdują się specjalne tereny przeznaczone do zabawy, częściowo chronione oraz z oddzielną ofertą dla dziewczynek i chłopców, a stowarzyszenia gimnastyczne i kluby sportowe w szkołach proponują chłopcom i dziewczętom (do 10-12 lat) wspólne zajęcia sportowe. Oferta dla chłopców powyżej 12 roku życia wiąże się z silnym zaangażowaniem w osiągnięcia sportowe. Największe austriackie organizacje dziecięce i młodzieżowe włączyły do swojej działalności elementy szkoleń na świeżym powietrzu oraz pedagogiki przeżyć. Zwiększona popularność sportów typu „freestyle” pociąga za sobą kwestię zarządzania ryzykiem. W Austrii nie można

pominać także rosnącego znaczenia pracy z dziećmi i młodzieżą, szczególnie w przypadku imigrantów (z Turcji czy krajów byłej Jugosławii).

W Belgii ponad połowa dzieci zrzeszona jest w organizacjach dziecięcych i młodzieżowych („Chiro”, „Scouts en Gidsen”), a do ulubionych zajęć chłopców należą: jazda na deskorolce, piłka nożna, jazda na rowerze, oraz „dorabianie” sobie do kieszonkowego, jak również przeglądanie stron WWW oraz granie w gry komputerowe.

Organizacje młodzieżowe zyskują na znaczeniu także w Estonii. Dzielią się według charakteru działalności na polityczne, kościelne, edukacyjne, a także sportowo-militarne. Organizacja „Młode orły” (Noored Kotkad) skupia wyłącznie chłopców i odznacza się wyraźnie militarnym ukierunkowaniem („Zawsze gotowi dla ojczyzny” – „Miejsce mężczyzny jest w szeregu”). Oferta tak zwanych „szkółek hobbistycznych” (techniczne, sportowe) skierowana jest raczej do dziewcząt.

Na Węgrzech popołudniowa opieka nad dziećmi zorganizowana jest w szkołach (Hort) w formie bezpłatnych zajęć (sport, muzyka, teatr, sztuka), które cieszą się ogromnym powodzeniem, a przy tendencji wzrastającej korzysta z nich około połowa piętnastolatków.

Cechy charakterystyczne

Prawie wszystkie kraje uwzględnione w niniejszym projekcie odnoszą się do badań, które ukazują, że liczba chłopców powtarzających rok, porzucających naukę czy uczęszczających do szkół specjalnych, jest znacznie wyższa niż liczba dziewcząt. Narodowe testy kompetencji w Wielkiej Brytanii, takie jak PISA, TIMSS, PIRLS & Co, potwierdzają, pomimo innych specyficznych dla płci wyników naukowych, słabsze wyniki chłopców w testach umiejętności czytania. Przykład Niemiec pokazuje, że w szczególnie złej sytuacji są chłopcy z rodzin imigrantów, przede wszystkim pochodzenia tureckiego. Także w Austrii młodzież ze środowisk imigranckich narażona jest na liczne przejawy dyskryminacji, a także napięcia na tle kulturowym czy wewnętrzne i zewnętrzne konflikty związane z koniecznością udowodnienia swojej tożsamości. Artykuł belgijski, co prawda nie wprost, wskazuje podobną problematykę dotyczącą imigrantów, a szczególnie chłopców pochodzenia arabskiego.

Rosyjskojęzyczne dzieci w Estonii stykają się z problemem tożsamości już w przedszkolu. Chłopcy stanowią również grupę podwyższonego ryzyka pod względem używania narkotyków oraz przestępczości nieletnich.

Analiza aktualnych podręczników szkolnych na Węgrzech oraz w Czechach wykazała aktualizację tradycyjnego przedstawiania ról, a także silny nacisk na unikanie powielania stereotypów zarówno w formie tekstowej, jak i graficznej, skupiając się jednak na przedstawianiu dziewcząt i kobiet. Wielka Brytania także podjęła pewne inicjatywy analizując podręczniki szkolne, jak również starając się używać języka wrażliwego na zagadnienia tożsamości płci.

Trendy i tendencje rozwojowe

We wszystkich krajach biorących udział w badaniu zwraca się uwagę na fakt przeważającej liczby żeńskiej kadry nauczycielskiej, przede wszystkim w szkołach podstawowych. Sytuacja ta sprawia, że chłopcom trudniej jest identyfikować się z rolą męską, szczególnie przy wzrastającej obecnie liczbie rozbitych rodzin (w przypadku rozwodu dzieci najczęściej pozostają z matką).

W krajach czy regionach o wysokiej liczbie imigrantów (Niemcy, Austria, Belgia, Wielka Brytania) istnieje dodatkowo konieczność zachęcenia osób o obcym pochodzeniu do podejmowania pracy w zawodzie nauczyciela. Znalezienie większej liczby „kolorowych” nauczycieli w Wielkiej Brytanii nie zakończyło się jednak wielkim sukcesem.

Szkoły, które zaangażowały się na Węgrzech w tematykę tożsamości płci skupiają się głównie na aspektach feministycznych.

Projekt rozwoju szkoły zaplanowany w Estonii na lata 2006-2010 stara się znaleźć rozwiązanie istniejących problemów, szczególnie tych, dotyczących dzieci, które nie ukończyły szkoły, z problemami narkotykowymi oraz karanych za wykroczenia. Reformy potrzebują także szkoły specjalne i zbyt drogie "szkółki hobbistyczne".

Dezyderatem w Niemczech jest przemyślana koedukacja, „Dni Dziewcząt” oraz „Dni Chłopców”, jak również staranny dobór treści lekcyjnych oraz stworzenie kultury zajęć, która uwzględnia potrzeby obu płci. W Austrii wyraźne odejście od koncentrowania się nad rozwiązaniem problemów oraz konkretne projekty wspierające ruch tożsamości płci już przyniosły pozytywne zmiany w wielu szkołach.

Z nadzieją na rozwój osobowości chłopców nie tylko w sferze kognitywnej, ale także afektywnej, Wielka Brytania zainicjowała liczne projekty szkolne wychodzące naprzeciw „kulturze anty-szkolnej” oraz „wewnętrznej rezygnacji”, widocznej w zachowaniu części chłopców już w szkole podstawowej, starając się jednocześnie włączyć w ich działania aspekt socjologiczno-kulturowy.

Przyglądając się ogółowi środków podejmowanych w kwestiach związanych z tożsamością płci w badanych krajach, można stwierdzić, iż przede wszystkim Niemcy oraz Austria wykazują podobieństwo w rozwoju i przebiegu działań w zakresie edukacji chłopców. Pierwsze próby wynikały raczej ze sfery zachowań dzieci i młodzieży, a dopiero później znalazły odzwierciedlenie w badaniach międzynarodowych (PISA, TIMSS itp.). Wyniki narodowych testów kompetencji w Anglii stały się silnym impulsem do podjęcia konkretnych działań, które rozpoczęte były u podstaw poprzez określone programy w wielu szkołach.

Trudno jest odnieść się do porównywalnych postępowych form działalności w przypadku Belgii czy Hiszpanii. W drugim przypadku można tę sytuację wytłumaczyć okresem dyktatury Franco, która aż do lat sześćdziesiątych XX wieku uniemożliwiała rozwój koncepcji ról płci.

Nawet w przypadku, gdy wszystkie opisywane kraje są członkami Unii Europejskiej, gdzie polityka oświatowa podlega wytycznym polityki edukacyjnej UE, okazuje się, że na podstawie 12 analizowanych tekstów można wyróżnić dwa „bloki państw”, które w kwestii włączania problematyki płci do głównego nurtu znajdują się na różnych biegunach. W Wielkiej Brytanii, Niemczech oraz Austrii do tematu "edukacji dziewcząt" dodano świadomą „edukację chłopców”, lub też dostrzegalne jest przesunięcie akcentu w kierunku „edukacji chłopców”.

W państwach byłego bloku wschodniego (obecnie „nowe kraje UE”) włączanie problematyki płci do głównego nurtu pozostaje wciąż w powijakach, lub widoczne jest podejmowanie pierwszych kroków w kierunku zapewnienia równych szans dziewczętom i kobietom, a o edukacji czy wychowaniu chłopców nie mówi się jeszcze ani słowa. W chwili napotkania podobnych problemów w przypadku chłopców sięga się po środki ukierunkowane na likwidację problemu a nie zapobieganie jego powstaniu.

Płaszczyzną, na której badane kraje niewiele się od siebie różnią jest głównie brak męskiej kadry nauczycielskiej, przede wszystkim w szkołach podstawowych, który stanowi dodatkową trudność w przedstawieniu chłopcom pozytywnych wzorców męskich.

Przedstawione w kolejnym rozdziale badanie empiryczne opisujące „motywowanie wydajności”, „doświadczenia społeczne” oraz „niezbędne cechy nauczycieli/nauczycielek oraz wychowawców/wychowawczyń” opisuje dalsze szczegóły cech charakterystycznych dla chłopców i dziewcząt. Ponadto poniższe badanie popiera argumentami niektóre wnioski wysnute w poszczególnych artykułach, jak również zgadza się z licznymi badaniami cytowanymi w pracach naukowych.